

Zdenka Lechner

Običaj »Kraljice« u Dalju

21. VI. 1959. godine u Dalju je obnovljen¹ stari narodni običaj zvan *Kraljice*. Toga su dana djevojke vodile *Kraljice* kao nekada njihove bake i prabake, »onako kako se zna od starina«, supsumirajući neznatne izmjene, koje si pojedine generacije dopuštaju, niti ne primjećujući da to čine, napose u pogledu odjeće i obuće.

U Dalju nisu običaj održavale odrasle djevojke gotovo već trideset godina. U to vrijeme izvodile su ga samo djevojčice, koje su sve do 1956. g.² kraljičkim povorkama i pjesmama oponašale starije i time podržavale sjećanje na tu tradiciju ovoga sela, koje je integralni dio šireg područja na kojem je običaj bio rasprostranjen, a to je Slavonija i Baranja na teritoriju NR Hrvatske. Doduše, taj se običaj ne zove jednako na cijelom području, negdje nosi naziv *Ljelje*, negdje *Kraljičari*, odnosno *Kraljevi* ili *Kraljice*, ali u biti je isti: na Duhove određen broj djevojaka, od kojih jedne predstavljaju kraljeve, a druge kraljice, uvijek svetačno obučene i opremljene simbolima, koji označuju njihovu ulogu, obilazi u povorci selo, zalazi u dvorišta kuća, pjeva prigodne pjesme, samo za taj običaj određene, često uz pratnju svirača, izvede svoj obredni ples i poigra kolo, primi darove i odilazi, a druge ili treće večeri priredi zajedničku veselicu, *čast*.

Običaj se održavao na blagdan Duhove, ali sadržaj kraljičkih pjesama i tok vršenja običaja jasno pokazuje, da se običaj ničim nije povezivao za crkvene kršćanske obrede, tj. da nije iz njih potekao, te prema tome da nema vjerski karakter u tom smislu, kako su neki neupućeni mislili, nego da mu izvor treba tražiti u dubljoj prošlosti.

U stručnoj literaturi³ taj je duhovski običaj poznat, a spominju ga, opisuju ili pokušavaju protumačiti i oni slavonski pisci XIX st., koji su se bavili narodnim životom. Međutim uza sve to osjeća se velika potreba za građom, građom koja bi dala potpunije podatke i pomogla da se osvijetli ta tradicija, koja ima paralela kod ostalih Slavena i drugih evropskih naroda. Kao prilog proučavanju i ispitivanju tog duhovskog običaja, koje je započelo u selima osječkog kotara⁴ donosimo građu iz Dalja, jer će nam ona pokazati jednu novu varijantu tog običaja.

Novo se sastoji u vršenju supstitucije kraljeva i u sastavu povorke, koja uz već poznata lica ima *snašu sa deverima*.

Kako je spomenuto, u Dalju se običaj zove: *Kraljice*. Održavao se na *D'ove* — Duhove, blagdan po starom istočnom kalendaru, jer je mjesto nastanjeno pretežno srpskim življem pravoslavne vjere. Radnja izvođenja *Kraljica* izražava se glagolom voditi, pa se kaže: »*Djevojke su vodile Kraljice 1931. zadnji put; i mi smo vodile Kraljice; od 1945. godine Kraljice vodi samo dečurlija.*«⁵

Prvi dan Duhova poslije ručka kretale su *Kraljice* u ophod selom. U prijašnja vremena bilo ih je više grupa, u svakom kraju sela jedna. Izvodile su ga odrasle djevojke, ali »*uz velike znale su ići i male Kraljice*«. Djevojčicama je to bila igra, a djevojkama ozbiljno vršenje običaja i doživljaj.

Drugi i treći dan Duhova *Kraljice* su posjećivale bliža sela i gradove, tako: Trpinju, Bobotu, Bijelo Brdo, Osijek i dvorac grofova Eltz u Vukovaru. Katkad su išle i u Beograd, u kraljevski dvor, jer je *snaša* tamo dobivala dukat. Ta činjenica kao i stihovi u kojima se spominje riječ kralj (vidi tekst pjesama) zavarali su neke nestručnjake, koji su krivo zaključili da *Kraljice* imaju političko značenje. Zato nije čudo da Daljci vole prešutiti taj podatak. U Dalju se ne zna o podrijetlu običaja ništa više nego to da je *od davnina*. Sada ga ocjenjuju samo kao mladenačku, zapravo djevojačku razonodu. A kažu da su tako mislili i njihovi stari, jer su im govorili: »*Pevajte, vesel'te se, to je vaše*«. Uistinu su *Kraljice* i njihova *čast* ili *slava* bile veliko veselje i svečanost, događaj posebne vrsti, i »*svi su jedva čekali da dođu D'ovi*«.

Usmenom predajom prelazila su saznanja kako treba voditi *Kraljice*. A to je značilo: unaprijed sastaviti kraljičku povorku i odabrati djevojke za pojedine funkcije, pripremiti potrebne simbole, nakit i odjeću, naučiti tekstove i melodiju pjesama, uvježbati postav u dvorištu i obredni ples.

KRALJIČKA POVORKA I SIMBOLI. Za kraljičku je povorku u pravilu bilo potrebno: a) deset ili najmanje osam odraslih, ali mladih djevojaka; one su bile nosioci svih glavnih uloga, bez obzira da li predstavljaju muška ili ženska lica, b) jedna djevojčica za *snašu*; c) dva ili četiri dječaćića za *jajare* ili *klince*, koji su nosili košaru za sakupljanje darova; d) *gajdaš* ili *banda*, tj. nekoliko svirača, koji su svirkom pratili *Kraljice* na cijelom ophodu, a kasnije na zajedničkoj večeri ili ručku.

a) Djevojke su se dogovorile unaprijed, kako će koja sudjelovati u pripremama i u kojim će ulogama učestvovati u povorci. Za djevojke su bile predviđene slijedeće uloge: dva *kralja*, dvije *kraljice*, dva *gornja pevača*, dva *donja pevača* i dva *devera*.

Za *kraljeve* i *kraljice* izabirale su između sebe one četiri, koje su znale najbolje pjevati. Od njih su dvije, koje su bile stasitije, više i jače preuzimale ulogu *kraljeva*, a druge dvije ulogu *kraljica*. Budući da su sve četiri u povorci bile opremljene istim simbolima i jednako obučene — tek: *kraljevi* su se opasivali tkaninom kao muškarci, a *kraljice* kao žene, razlikovale su se samo još po tome što su *kraljevi* bili uvijek na čelu povorke.

Glavno i najpočasnije lice u povorci bio je *desni kralj*. Obično je ta djevojka onda vodila najveću brigu o svim ostalim pripremama, a sve u dogovoru i po uputi starijih žena.

Simbol *kraljeva* i *kraljica* je raspletena kosa, na glavi *cvetovi*, ponekad zvani i *kruna*, zapravo okićeni muški šešir, a u desnoj ruci sablja; vidi sl. 2, 3, 4.

Pevači su također morale biti djevojke, koje su znale pjevati. *Pevači* nisu imali nikakvih oznaka, njihova je kosa bila spletena u pletenice i spuštена na prsa. Kako su seoske djevojke sa građanskim odijelom prihvatile i modernu frizuru, nemaju oba gornja pevača iz 1959. g. pletenice, sl. 5. Naziv *gornji* i *donji pevači* imaju prema položaju u odnosu na *kraljeve*; *gornji* su *pevači* smatrani pratiocima *kraljeva*, oni su u povorci išli iza *kraljica*. *Donje* su *pevače* izabirali da zbor bude jači. Ako nije bio dovoljan broj djevojaka, oni su izostajali.

Deveri su morali biti u povorci, i zato su dvije djevojke prihvaćale tu ulogu. *Deveri* su se raspoznavali po narodnoj trobojnici, koju su spuštali poprijeko od ramena preko leđa i prsa do struka.

b) Djevojčicu, koja je predstavljala *snašu*, simbolizirala je odjeća mladenke, koja kreće na vjenčanje. Prije je oblačila narodnu nošnju, a u novije vrijeme građansko bijelo svadbeno ruho.

c) *Klinci* ili *jajari* nisu imali posebnih oznaka ni odijela, o njihovoj funkciji govorila je *korpa* sa ručkom, koju su držali u rukama.

d) Svirači su sačinjavali cjelinu za sebe. Instrumenti su bili onakvi kakve je banda posjedovala: violine, tambure, harmonike. A nekada je bio gajdaš sa svojim gajdama.

ODJEĆA I NAKIT. »Za *Kraljice* sve su djevojke bile u *belini*«, a to znači: u ženskoj narodnoj nošnji, koja je u Dalju već dosta dugo napuštena. *Belina* se sastoji iz *donje* i *gornje beline*, *rekllice* ili *oplećka*, *čkanice*, *kecelje* i *prosluka*; vidi sl. 1 do 15. *Donja* i *gornja belina* su podsuknja i suknja, koje su napravljene od kupovne tkanine, mašinski šupljikane i vezene. *Gornja* je *belina* bila od tanjeg i finijeg platna sa širim pojasom ukrasa, o *donja* nešto skromnija.

Oplećak je obično bio od domaćeg tkanja, a često se odlikovao bogatijim vezom na uskim rukavima. Najviše se vezlo zlatnom ili bijelom

niti. *Kecelja* je pregača, koja se pravila od istog materijala kao *belina*, ali mogla je biti i od svile, pa i vune.

Prosluci su bili različiti, od nekog bijelog materijala ukrašeni pozamenterijom. U pomanjkanju bijelih pregača i prslučića poslužile su se *Kraljice* iz 1959. g. vunanim *keceljama* i *proslucima* u boji, od samta ili kakve druge tkanine, a ukrašenim vezom ili vrpčama.

Cvetovi, koje imaju na glavi *kraljevi* i *kraljice*, u običnom je životu nosila mlada žena u oglavlju, dok je bila *ubradita*. Izrađivale su ih od samta ili svile i poneke seoske žene vješte kitničarskim poslovima. *Cvetovi* izgledaju kao cvijetne grane, koje se sastoje iz pupoljaka ruža, rascvjetanih karanfila, ili koje druge vrste cvijeća. Za *kraljeve* i *kraljice* *cvetovi* su se stavljali na muške šešire, koji se od nakita nisu ni vidjeli. Obod je obrubljen vrpcom, po mogućnosti što sjajnijom ili bogatijom, a glava šešira obložena *cvetovima*, koji su je sasvim pokrili. Time je šešir dobio izgled stožastog cvjetnog pokrivala za glavu. Sa cvjetnog šešira visjele su *trepetljike*, vrpce u boji, koje su se nizale unaokolo, ali nisu zastirale lice. Na prednjoj strani šešira među *cvetove* umetnuto je ogledalo, kojega je apotropejska funkcija zaboravljena.

Sablje *kraljeva* i *kraljica* također su bile ukrašene. Na vrh oštrice povezivala se vrpca i perle, koje su služile zato da se mogu proizvesti zvukovi kod stiha »*Cvet, cvet, kralju*«.

Za *Kraljice* je trebalo prirediti i *barjake*, kada su imale namjeru ići u drugo selo. Kako su se uvijek vozile kolima, ova su bila okićena *barjacima*. U prijašnja vremena za zastave su služile velike svilene marame. Prema jednom podatku *Kraljice* su išle u vlastitom selu *pod barjacima*, kada su išle na svoju *čast*.

Time smo iscrpli karakteristični nakit, koji nije sprečavao inače uobičajeno kićenje, kojemu pripada i povezivanje dukata.

TEKST I MELODIJA KRALJIČKIH PJESAMA. Tekst kraljičkih pjesama ima u Dalju svojih specijalnosti, ali je stalan — kao i drugdje, i određen za različite situacije u kojima se *Kraljice* mogu naći. Tako postoje pjesme, koje se pjevaju:

- A. ulicom u hodu između jedne i druge kuće
- B. u kući, odnosno u dvorištu pojedinih kuća
- C. pred kućom, ili u prolazu pokraj kuće, koja ih ne prima.
- D. kada se susretnu dvije grupe *Kraljica*

U Dalju ne znaju da je postojala posebna pjesma za prelaz s jedne strane ulice na drugu, iako je i ovdje red da *Kraljice* idu jednom stranom ulice u jednom smjeru, a vraćaju se drugom stranom.

A. Ulicom se pjevaju slijedeće pjesme:

Od dvora do dvora
 od dvora do dvora, mile
 do careva stola
 di car pije vino
 di car pije vino, mile
 a carica spava
 car carica budi
 car carica budi, mile
 među oči ljubi
 ustani carice
 ustani carice, mile
 došle su kraljice
 da ji darujemo
 da ji darujemo, mile
 srebrom i dukatom
 srebrom i dukatom
 srebrom i dukatom, mile
 i sa suvim zlatom

Oj kraljeva majko
 oj kraljeva majko, mile
 izadi pred kralja
 kralj se umorio
 kralj se umorio, mile
 zemlju prehadio
 sitno igrajući
 sitno igrajući, mile
 sabljom mahajući

Oj lišće razlišće
 oj lišće razlišće, mile
 jesi l' skoro brano
 nisam skoro brano, mile
 ali nisam ni davno
 već me vi berite
 već me vi berite, mile
 pa kralja kitite
 kralja i kraljicu
 kralja i kraljicu, mile
 i našu snašicu
 i gornje pevače
 i gornje pevače, mile
 s nama rastavljače

Od doma do doma
 od doma do doma, mile
 do gospodskih dvora
 gospodski su dvori
 gospodski su dvori, mile
 smiljem okićeni
 smiljem i bosiljem
 smiljem i bosiljem, mile
 belim karanfiljem

Paun dolom šeće
 paun dolom šeće, mile
 vije mu se perje
 kao u junaka
 kao u junaka, mile
 kraljevića Marka

Oj Daro, Darice
 oj Daro, Darice, mile
 naša drugarice
 jesmo ti kazale
 jesmo ti kazale, mile
 da se ne udaješ
 dok Dove ne dođu
 dok Dove ne dođu, mile
 kraljice ne prođu

Vodila Milica
 vodila Milica, mile
 vodu na livadu
 pa navela vodu
 pa navela vodu, mile
 na Pavlove dvore
 Pavle Milu prosi
 Pavle Milu prosi, mile
 Mila se ponosi
 ne prosi me Pavle
 ne prosi me Pavle, mile
 neću poći za te
 dok ne spremim dare
 dok ne spremim dare, mile
 a ja ću za kralja

ili

Olom dolom kralju
 olom dolom kralju mile
 ispod vinograda
 ispod vinograda
 ispod vinograda, mile
 debeloga lada
 di car pije vino
 da car pije vino, mile
 a carica spava
 car carica budi
 car carica budi, mile
 među oči ljubi
 ustani carice
 ustani carice, mile
 došle su kraljice
 da ih darujemo
 da ih darujemo, mile
 srebrom i dukatom
 i sa suhim zlatom

Olom dolom kralju
 olom dolom kralju, mile
 ispod vinograda
 ispod vinograda
 ispod vinograda, mile
 debeloga lada
 ti uzberi kralju
 ti uzberi kralju, mile
 vinovu lozicu
 pa nadari kralja
 pa nadari kralja, mile
 kralja i kraljicu
 kralja i kraljicu
 kralja i kraljicu, mile
 i gornje pevače
 i gornje pevače
 i gornje pevače, mile
 s nama rastavljače
 s nama rastavljače

Gornje pjesmice stoje na raspolaganju *Kraljicama* da ih pjevaju kojim redom žele. Kada je udaljenost između kuća manja, pjevaju pjesmu sa manje stihova, a kada je velika, pjevaju i po dvije ili tri pjesme. Donekle im je tekst određen samo pri dolasku u kuće djevojaka, koje predstavljaju u povorci *kraljeve*, jer je uobičajeno da se pjeva: »*Oj kraljeva majko*«. Osim toga na dohvat svećenikove kuće pjevalo se: »*Od doma do doma*«, »*kadgod su Kraljice prvo išle popu, pa onda drugima*«.

Kada *Kraljice* iscrpe ovaj svoj repertoar, ponavljaju pjevanje već otpjevanih pjesama.

B. U kući tj. dvorištu *Kraljice* ne mogu više birati tekst po volji, nego pjevaju onaj, koji odgovara kućnim prilikama, a te su ovdje kategorizirane u četiri tipa:

1. kuća u kojoj živi mladić ili muško dijete
2. djevojka ili žensko dijete
3. mladi bračni par
4. samo stariji ljudi

1. NAPJEV

(Andante)

Musical notation for the first variation of the first stanza. It consists of a main staff and three variation staves. The first variation is a triplet of eighth notes. The main staff includes a triplet of eighth notes and a triplet of sixteenth notes.

VAR.

VAR.

VAR.

Da i' da - ru - je - mo, da i' da - ru - je - mo, mi - le! Da i' da - ru - je - mo.

2. NAPJEV

(Znatno brže nego 1. napjev)

Musical notation for the second variation of the second stanza. It consists of a main staff and one variation staff. The variation staff includes a triplet of eighth notes.

VAR.

Da je mi u - da - mo
 Za J - sa - ka da - ka,
 Ko - ji pe - rom pi - še
 Po or - lo - vom kri - lu
 Po be - lom pa - pi - ru.

Cvet, cvet, kra - lju, o - nom se o - kre - ni, mi - le, ve - se - lo po - klo - ni!

<p>1. Ovde mi dođosmo
ovde mi dođosmo, mile
ovde nama kažu
momče neženjeno
il' ga vi ženite
il' ga nama dajte
da ga mi ženimo
sa lepom devojkom (ili:
s lepotom devojkom)
koja perom piše
po orlovom krilu
po belom papiru   Cvet, cvet, kralju
onom se okreni, mile
veselo pokloni</p>	<p>2. Ovde mi dođosmo
ovde mi dođosmo, mile
ovde nama kažu
seja neudata
il' ju vi udajte
il' ju nama dajte
da ju mi udamo
za Isaka đaka   koji perom piše
po orlovom krilu
po belom papiru   Cvet, cvet, kralju
onom se okreni, mile
veselo pokloni</p>
<p>3. Ovde mi dođosmo
ovde mi dođosmo, mile
ovde nama kažu
mlado i zeleno
skoro dovedeno
pod zelenim vencem
pod zelenim vencem, mile   Cvet, cvet, kralju
onom se okreni, mile
veselo pokloni</p>	<p>4. Titraj se Todore
zelenom jabukom
jabuka zapade
za silne oblake
vatajte oblaci
zelenu jabuku   cvet, cvet, kralju
onom se okreni, mile
veselo pokloni</p>

Ako u kući žive brat i sestra, *Kraljice* pjevaju: »Ovde mi dođosmo, ovde nama kažu, bratac i sestrica«, pa nastavljaju: »brata vi ženite, seju nama dajte«, ili »seju vi udajte, bracu nama dajte«⁶ na što slijede daljnji odgovarajući stihovi.

Kada *Kraljice* ne znaju unaprijed, tko će u kući izvršiti zamjenu pitaju: »Ko će izmenit?«.

Ukućani, domaćica ili domaćin neizostavno darivaju *Kraljice*, a one im zahvaljuju pjesmom. *Snaša* prima novac, a *klinci* namirnice. U novije vrijeme domaćice redovito poklanjaju jaja, pa je to vjerojatno uzrok da se za sakupljače darova zaboravio naziv *klinci*, a zadržao naziv *jajari*.

Kraljice svoju zahvalu otpjevaju ovako:

Fala ovom domu	ili	Fala ovom dvoru
fala ovom domu, mile		fala ovom dvoru, mile
i ko je u domu		i ko je u domu
domu domaćinu		domu domaćinu
domu domaćinu, mile		domu domaćinu, mile
kućnom starešinu		kućnom starešinu

Za kuće tipa br. 1 i br. 2 predviđena je pjesma zahvale supstituentu, jer običaj daljskih *Kraljica* propisuje supstituciju (vidi tekst dalje):

Fala tebi momče	ili	Fala tebi sejo
fala tebi momče, mile		fala tebi sejo, mile
što nas ti izmeni		kralja nam izmeni
kralja i kraljicu		kralja i kraljicu
kralja i kraljicu, mile		kralja i kraljicu, mile
i našu snašicu		i našu snašicu
i gornje pevače		i gornje pevače
i gornje pevače, mile		i gornje pevače, mile
s nama rastavljače		s nama rastavljače

Ako su mladić ili djevojka odbili da izvrše zamjenu, *Kraljice* su negodovala pjesmom:

Sram te bilo momče (ili »Sram te bilo sejo)
 sram te bilo momče, mile
 što nas ne izmeniš
 kralja i kraljicu
 kralja i kraljicu, mile
 i našu snašicu
 i gornje pevače
 i gornje pevače, mile
 s nama rastavljače

C. Dogadalo se, iako je bila rijetkost, da po koja kuća nije htjela primiti *Kraljice*. Ako su ukućani u žalosti, *Kraljice* nisu očekivale da budu primljene. Prolazile su mirno pokraj takve kuće, ili pjevajući svoje ostale pjesme. Kada nije bilo takvog, opravdanog razloga, izrazile su svoje nezadovoljstvo pjesmom:

Ova kuća pusta
 ova kuća pusta, mile
 u njoj nema društva
 samo jedna žena, mile
 i ta od kamena

D. Kada su se sastale dvije grupe *Kraljica* »ispod časti je bilo da se maknu jedne drugima s puta, pa jedne druge naružuju«:

Bež'te trice
ev' idu kraljice
il' se sklonte
il' se poklonite
nit ćemo se skloniti
niti pokloniti

ili Bež'te s puta trice
ev' idu kraljice
u našega kralja
sablja okovana
vašega kralja
sablja od netralja
pa ne može s nama
da se nadigrava

Nekada je došlo i do sukoba koji je znao biti veoma oštar, »*posekle su se i sabljama*«. Ako je jednoj grupi uspjelo oteti *desnu kraljicu*, značilo je da je ta grupa pobijedila.

NAPJEVI kraljičkih pjesama snimljeni su magnetofonski pri opходу *Kraljica* 1959. g. Prilažemo notni zapis, koji je pribilježio prof. dr. Milovan Gavazzi, kojemu i ovim putem zahvaljujemo na toj dopuni ovoga prikaza. Melodija kod gotovo svakog ponavljanja donekla varira u pojedinostima, te su značajnije varijacije dijelom zabilježene pod var.

POSTAV, SUPSTITUCIJA, PLES. Ceremonijalu *Kraljica* pripadaju svakako i propisi o ponašanju i svrstavanju učesnika prigodom boravka u pojedinim domovima. Ti propisi nisu kruti, oni daju samo orijentaciju o vladanju *Kraljica* i ukućana.

Dužnosti su domaćina da u svojoj *avliji*, dvorištu pripreme stolicu i na njoj jastuk, a oni koji imaju da prostru *ćilim* ili *ćaršap* na zgodnom mjestu da na njega mogu stati *kraljevi* i *kraljice*, zatim da prirede dar u novcu ili namirnicama. U onim kućama, gdje ima djece, morali su sin *ili kćer* biti pripravnici da *izmene kralja*.

U prijašnja vremena zamjenu je vršio momak za ženidbu ili djevojka za udaju, a u novije vrijeme nije se gledalo na dob, pa su *kralja* ili *kraljicu* supstituirala i djeca.

Supstitucija se vršila tako da je supstituent, bilo mladić ili djevojka, pristupio jednom kralju ili kraljici, kada su *Kraljice* ušle u dvorište i svrstale se u svoj određeni postav. Stao je, recimo, pred *kralja*. Od njega je dobio sablju i ostao pred njim, odnosno kretao se s njim, kada su *kraljevi* i *kraljice* izvodili ples, t. j. *promenu mesta*, sve do časa dok *Kraljice* nisu otpjevale: »*Veselo pokloni*«, zadnji stih pjesme »*Ovde mi dođosmo*«. Tada je sablju predao svom *kralju*, a ovaj ga je na to poljubio. Kraljička mu je družba zahvalila pjesmom: »*Fala tebi momče (seko), što nas ti izmeni . . .*«. U toj pjesmi spominju se gotovo sva lica povorke, ali *izmjenjuju se samo kraljevi i kraljice*, koje mladići i djevojke odabiru sami, a djeca po uputi roditelja.

Nijedna se kazivačica ne sjeća primjera, da je tko od mladih odbio izvršiti zamjenu, ali kraljička pjesma: »*Sram te bilo . . .*« dopušta pretpostavku da je bilo takvih slučajeva.

Kada *Kraljice* uđu u dvorište »*namestu se kako treba da stoje*«. Njihov raspored daje mogućnost za nekoliko postava, ali u njima je uvijek bio nepromjenljiv položaj *kraljeva* i *kraljica*. Dva *kralja* u svakom postavu stoje nasuprot dvjema *kraljicama* tako da su jedni dru-

gima okrenuti licem, vidi sl. 8 do 11. Ako je prostrt ćilim, *kraljevi* i *kraljice* stoje na njemu. U jednoj varijanti između njih stoje *pevači*, a na strani je *snaša* sa svoja dva *devera*. Ako je priređena stolica, *snaša* sjedi, a *deveri* stoje, svaki na svojoj strani, vidi sl. 8. Ako nema stolice, stoje svi troje. U drugoj varijanti *snaša sa deverima* stoji između *kraljeva* i *kraljica* na jednoj strani, a *pevači* na drugoj, vidi sl. 9. Svirači nastoje biti što bliže *kraljicama*, a *jajari* domaćici.

Ako *kraljeve* označimo sa X, *kraljice* sa +, *pevače* sa O, *devere* sa ϕ , *snašu* sa ●, grafički prikaz postava izgleda ovako:

U varijanti I. prikazan je postav, kada sastav kraljičke povorke ima *gornje* i *donje* *pevače*, a *snaša sa deverima* sjedi ili stoji na strani. Ako su u povorci samo *gornji* *pevači*, postav je isti, samo mjesto dva stoji na svakoj strani po jedan *pevač*.

U varijanti II. prikazan je postav, kada nema *donjih* *pevača*, a *snaša sa deverima* stoji između *kraljeva* i *kraljica*. Ako u povorci postoje i *donji* *pevači*, svi se smještaju na mjestu *pevača*.

Kraljički je ples vrlo skroman. Izvode ga samo *kraljevi* i *kraljice*. Sastoji se iz nekoliko koraka u taktu pjesme, okreta i naklona. Svrha mu je da svaki *kralj* dođe na mjesto one *kraljice*, koja mu stoji u dijagonali nasuprot. Kod stiha: »Cvet, cvet, kralju« ples počima. Sve četiri potresu sabljama, »sa sabljama se drma da zazveče« — perle udaraju o metal! *Kraljevi* i *kraljice* krenu korakom u taktu pjesme dijagonalno jedni prema drugima, i u četiri koraka stignu na novo mjesto. Daljnji stih: »onom se okreni, mile« daje im sadržaj i takt za slijedeća četiri koračića, koja se nastavljaju na prve, a kojima se okrenu na mjestu, tako da opet budu licem jedne prema drugima. Zatim dolazi naklon, kao što kaže i pjesma: »Veselo pokloni«, i ples je završen. One ga ne nazivaju tim imenom, kažu »Cvet, cvet« ili moraju *promenit mesta*, što ima svoju praktičnu svrhu. Naime, na taj način *kraljevi* dolaze u položaj da su prvi i da s okretom od 180° mogu povesti povorku iz dvorišta.

Poslije ovog obrednog plesa, ako ukućani izraze želju, *Kraljice* još odigraju kolo uz stihove *bećarca*, kao što se pjeva i igra u svim ostalim prigodama. U to kolo ponekad se uhvate i ukućani i još tkogod. Moramo znati da dvorište bude puno svijeta, dođu i oni susjedi kod kojih su *Kraljice* maločas bile, dođu »da vide kako će ovde biti«.

Prije nego što *Kraljice* krenu da izađu iz dvorišta, domaćica daje *snašu* novcem, a *klince* jajima. Ponekad sve počasti kolačima ili vinom, napose ako se igra kolo.

Kada *Kraljice* budu u pokretu, već pri izlaznim vratima domaćica, koja je za *snašu* pripravila stolac sa jastukom, baca sada jastuk u vis i izriče magičnu želju: »Ovolika kudjelja bila, mekana ko bela svila!«.

1959. godine daljske su djevojke vjerno izvele običaj, iako on više ne pripada manifestacijama njihova vremena. Znale su da to čine u studijske svrhe i da će svojim učešćem pomoći da se zabilježi ta tradicija, jer i one žele jednog dana čuti objašnjenje o njezinom porijeklu i starini; vidi sl. 1 do 16.⁷ Nije im bilo teško ni strano, jer su upravo neke od njih vodile *Kraljice* kao djevojčice 1956. g. Sadašnja njihova povorka imala je sve članove osim *donjih pjevača*, vidi sl. 1 do 7, a bila je sastavljena u propisanom redosljedu: 2 *kralja*, 2 *kraljice*, 2 *gornja pevača*, 2 *devera* sa *snašom* u sredini, 2 *jajara*, 2 člana *bande* sa violinama, 2 svirača sa tamburom i basom; vidi sl. 1, 3. Povorka je prošla Osječkom i Vukovarskom ulicom.

Kraljice su krenule na svoj ophod iz kuće *desnog kralja*. Selo je živahnulo. Ulicom je odzvanjala pjesma i svirka, mladost i djeca našla su se za čas oko povorke. *Kraljice* su pjevajući ušle u svako dvorište, sl. 7. Ušle su pjesmom započetom i određenom za put, i pjevale su je dotle dok se nisu sredile na odgovarajućem mjestu, koje su same uočile, ili ih je upozorio čilim položen na popločeno dvorište; v. sl. 8, 9. Katkad su izvele postav i u predahu između završetka pjesme, kojom su ušle i pjesme određene za kuću.

Obred u kući započimao je postavom i pjesmom: »Ovde mi dođo-smo«, ili »Titraj se Todore« — prema tome, koja je odgovarala. Bilo je dirljivih scena. Zamjenu nitko nije odbio, dapače pristupali su očevi ili majke sa svojom djecom, koja se još nose na rukama. *Kraljevi* i *kraljice* predavali su svoje sablje supstituentima i preuzimali ih natrag. Slika br. 10 prikazuje djevojčicu, koja drži upravo dobivenu sablju, a sl. 13 kako ju *kralj* ljubi i preuzima sablju.

Obred se ponavljao, ali nije djelovao dosadno i jednolično. Svaki puta nešto drugačiji ambijent i odnos ukućana nisu dopustili da izgubi svoj čar. Živost je podržavao obredni ples; sl. 11, 12. Mnogi je domaćin zaželio da veselje potraje što dulje, pa je zatražio da *Kraljice* igraju kolo. Raspoloženje je tada bilo u punom jeku, napose ako su im se pridružili ukućani, ili netko od prisutnih; sl. 14.

Nakon odigranog kola *Kraljice* su se svrstale u povorku, zapjevale: »*Fala...*« i krenule prema izlaznim vratima; sl. 15. Ako nisu igrale kolo, odlazile su s tom pjesmom nakon obrednog plesa. Svi prisutni ispratili su *Kraljice* do ulice.

Domaćica je zadovoljno bacala jastuk u zrak da joj kudjelja bude dobre kvalitete; sl. 16.

Sve je učinjeno što je nekada bilo uobičajeno. Zato nije izostao ni završni čin koji su bivše *Kraljice* uvijek imale na pameti a to je *čast*

ili *slava*. Ovog su puta *Kraljice* imale zajednički ručak u kući *desnog kralja*.

I tako je velikom gozdom zaključen jedan mali isječak iz prošlosti tog običaja, koji smo htjeli upoznati da nam u usporedbi s ostalim kraljičkim običajima, te sa rusalskim svečanostima, ili srodnim ritualima posvećenim duhu vegetacije progovori o svojem porijeklu i promjenama tokom prošlosti.

BILJEŠKE

- ¹ Na poticaj Etnografskog odjela Muzeja Slavonije organizirali su i pripremili sve što je bilo potrebno za održanje običaja suradnici muzeja: Đorđe Ribarov i Nevenka Radojčić, koji su radili prema uputama starijih Daljkinja (napose tete Vuke Mijatović), a u dogovoru sa kustosom odjela Zdenkom Lechner, koja je ispitala običaj.
- ² Uzrok prekidu običaja bio je zapravo sve veći nehaj za stare običaje u vezi s modernizacijom sela.
- ³ Milovan Gavazzi: »Godinu dana hrvatskih narodnih običaja«, I, Zagreb 1939. E. Schneeweis: »Grundriss des Volksglaubens und Volksbrauchs der Serbocroaten«, Celje 1935. Spomenuti slavonski pisci: Luka Ilić Oriovčanin, Mijat Stojanović i Josip Lovretić.
- ⁴ U toku 1958. g. ispitala sam običaj »Kraljica« u selima u bližoj okolini Osijeka. 1959. g. nastavila sam rad u baranjskim selima za Odbor NŽO Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti. Gorjanske »Ljelje«, koje su se pročule zaslugom Lucije Karalić, učiteljice u Gorjanima i Hede Deker, upraviteljice Muzeja Đakovštine pratim od 1955. g., te sam prisustvovala izvođenju običaja 1958. g. kada je ispitivanje i snimanje vršila ekipa Etnografskog muzeja u Zagrebu.
- ⁵ Kazivačice iz Dalja: Angelina Balić, Angelina Jukić, Katica Popović, Vuka Mijatović, Spasa Radojčić. Običaj su izvele djevojke: Nevenka Radojčić, Veselka Milinković, Anđelka Ilinčić, Vukica Krstanović, Anđelka Makivić, Anđelka Bajakić, Slobodanka Maširević i Danica Stanojević.
- ⁶ Neke su kazivačice različito izgovarale pojedine riječi, tako se uz »ovde« čulo i »ovde«, mjesto »seju« — »seku«, uz: »da ih, odnosno »da i« također »da ji«, mjesto »suhim« »suvim«- uz »di« također »gdje« i »gde«.
- ⁷ Fotografiju br. 7, 8 i 16 snimio je Đorđe Ribarov, a sve ostale prof Ivica Degmedžić.

Der Brauch der »Königinnen«

In diesem Artikel wird der Brauch der »Königinnen« beschrieben, der zu Pfingsten abgehalten wurde und noch bis vor kurzer Zeit in ganz Slavonien und der Baranya verbreitet war.

In Dalj, einem Dorfe in der Umgebung von Osijek, wird dieser Brauch »KRALJICE« genannt d. h. »Königinnen« und wurde von Mädchen in Volkstracht vollführt.

Die Autorin beschreibt die Zusammensetzung des Zuges, die Symbole der einzelnen Gestalten, die Texte der Lieder, die gesungen werden, ferner die Aufstellung während der Ausführung des Zeremonialtanzes, den Tanz und die Ablösung.

Den Zug der Königinnen bilden: 2 Könige, 2 Königinnen, 2 oder 4 Sänger, 2 Brauthführer mit der Braut, 2 oder mehrere Eierknaben, d. h. Geschenke-Sammler und am Ende des Zuges die Musikanten.

Die Könige und die Königinnen sind die Hauptgestalten des Zuges. Sie sind durch aufgelöstes Haar, Blumenhüte und Säbel gekennzeichnet. Der Zug ging durch das Dorf und kehrte in einzelne Häuser bzw. Höfe ein, wo dann die Zeremonie ausgeführt wurde.

Eine Neuheit in der beschriebenen Variante dieses Brauches bildet die Substitution: ein Jüngling oder ein Mädchen treten, während der Zug der Königinnen in ihrem Elternhause weilt, vor den König oder die Königin, und werden dann von diesen zu ihren Vertretern bestimmt.

Im Jahre 1959 wurde der Brauch auf Anregung des Osijeker Museums in Dalj erneuert und nach vielen Jahren wieder abgehalten.

— siehe die Bilder 1 bis 16 —

Sl. 1 — Kraljička povorka na ulici

Sl. 2 — Desni kralj

Sl. 3 — Kraljevi

Sl. 4 — Kraljice

Sl. 5 — Gornji pevači

Sl. 6 — Snaša sa deverima, pred njima jajari

Sl. 7 — Kraljice ulaze u dvorište

Sl. 8 — Postav u dvorištu (varijanta I)

Sl. 9 — Postav u dvorištu (varijanta II)

Sl. 10 — Djevojčica »izmenjuje« kralja

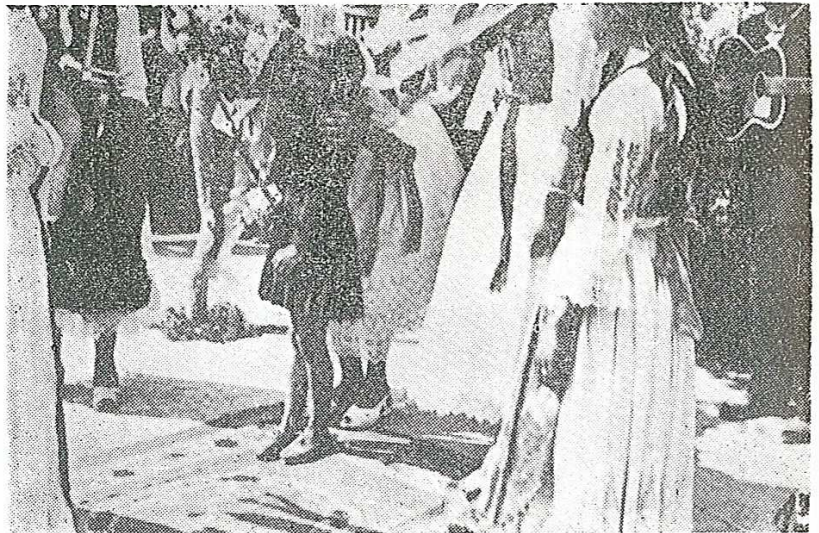

Sl. 11 — Kraljice pjevaju: »Cvet, cvet« i počinjavaju ples

Sl. 12 — Kraljice u času: »Veselo pokloni«

Sl. 13 — Desni kralj preuzima sablju i ljubi supstituenta

Sl. 14 — Kraljice i ukučani igraju kolo

Sl. 15 — Kraljice (kraljička povorka) izlazi iz dvorišta

Sl. 16 — Domaćica izriče magičnu želju